

ЕТИЧНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГА

А Розглянуте поняття етичної культури викладача вищого навчального закладу в контексті професійної культури педагога. Визначені складові і розкритий зміст поняття «етична культура педагога».

Ключові слова: професійна культура педагога, етична культура, етична культура педагога.

Актуальність проблеми. ХХ століття принесло людству не лише видатні досягнення в науці і техніці, збагачення культурної спадщини, досягнення у сфері літератури і мистецтва, а й глобальні руйнівні за своїми наслідками катаклізми, війни і революції, тоталітаризм і фашизм, міжнаціональні конфлікти і міжнародний тероризм, деформації моральних ідеалів і цінностей.

Мова йде про байдужість, безвідповідальність, моральні злочини тих, хто живе нині, перед поколіннями майбутніми, у спадщину яким дістається роз'єднаний світ, що роздирається ворожнечею. Сфера освіти має безпосереднє відношення до подій, що відбуваються у світі, в тому числі й цих негативних тенденцій. «Бо їх причиною, кінець кінцем, є сама людина, що втратила здатність активно протистояти Злу в усіх його проявах, *втратила Віру* у моральні, духовні цінності Світу і *Сенс людського життя*, втратила життєві орієнтири і не знаходить відповіді на найважливіші світоглядні питання ні в науці, ні в релігії, ні в освіті», – так точно і глибоко визначив головні морально-етичні проблеми сучасного людства філософ Б. Гершунський [2, с. 23].

Відповідно до справедливої думки Б. Гершунського, саме освіта здатна переломити зростаючі негативні тенденції у духовній сфері людства. Дійсно, вибір і реалізація стратегії розвитку будь-якої країни визначальною мірою пов'язані з цілями і змістом освітньої політики та з характером системи освіти. Осмислення та успішне розв'язання кризи можливе лише на основі нової освітньої парадигми. Її розроблення вимагає виходити з положень сучасної філософії освіти, що передбачає розвинену професійну культуру кожного педагога, чіткі світоглядні позиції, відповідну культуру мислення, чітке бачення ним актуальних проблем освіти.

Саме на нього покладається висока моральна відповідальність і надія за збереження людства, цивілізації. Педагог навчає учня, студента самодетермінації, нелінійності «самодії», що притаманні справжній культурі. Водночас чим вищий рівень самодетермінації, культури людини, тим вона моральніша, здатна правильно визначати своє життя, вчинки, свідомість, долю у різноманітних і віддалених наслідках. Людина високої духовності може чинити опір усьому аморальному, антикультурному [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійної культури педагога, її складових, функцій і формування досліджувалися такими науковцями, як Г. Васянович, С. Гаряча, В. Гриньова,

Н. Колосова, Н. Кузьміна, А. Лимар, А. Ситник, Л. Хоружа та ін. Ученими розглянуті такі понятійні категорії: професійна культура, професійна культура педагога, педагогічна культура майбутнього вчителя, етична компетентність майбутнього вчителя.

Наукові підходи до формування етичної культури учнів, студентів, майбутніх учителів у сучасних умовах розроблені в дослідженнях І. Беха, В. Білоусової, В. Киричок, К. Слесик, К. Чорної, Л. Хоружої та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Водночас питання розвитку етичної культури педагога, зокрема викладача вищого навчального закладу, вивчено недостатньо. Разом з тим, нині це питання є надзвичайно актуальним.

Мета статті полягає у розкритті сутності поняття «етична культура педагога», його структури і змісту, визначенні перспектив його розроблення у вищому навчальному закладі, що є важливим у зв'язку з тенденцією гуманітаризації середньої і вищої освіти та приведення професійної культури педагога відповідно до потреб суспільства, сучасної освіти й національного законодавства України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема професійної культури педагога припускає комплексний підхід до розкриття суті і складових цього феномену. Визначення змісту категорії «професійної культури вчителя» можливе шляхом розкриття змісту основних понять та їхніх похідних.

Згідно з концепцією М. Кагана, суть культури потрібно розуміти як певну форму зосередження духовної енергії людства в єдності зі сукупністю ідеально-практичних способів і результатів освоєння і перетворення світу. Основою і центральною ланкою культури є структура культуротворчої діяльності, оскільки культура, в першу чергу, – це творення системи цінностей, творчість нового, оновлення і збільшення різноманітності світу.

На соціально-професійному рівні одним із аспектів культури виступає професійна культура. Наукові дані (А. Столяренко) і досвід свідчать, що комплексним вищим відображенням професіоналізму викладачів, працівників освітніх установ виступає їхня педагогічна культура – висока міра розвитку особистих якостей і підготовки, що відповідають специфіці педагогічної, викладацької праці і забезпечують максимально можливу її ефективність. Відповідно до наукових досліджень існують чотири рівні розвитку педагогічної культури: 1) допрофесійний; 2) початковий професійний; 3) середній

професійний; 4) вищий професійний. Як показують дослідження, тільки вищий рівень забезпечує досягнення повної ефективності внеску викладача в якісну підготовку фахівців [10].

Професійна культура включає, за твердженням А. Трудкова, багаторівневий комплекс, складовими якого виступають: система цінностей, що визначає суспільну й індивідуальну значущість засобів, результатів і наслідків професійної діяльності; цілеутворення, що характеризує рівень уявлень особистості про норми у сфері професійної життєдіяльності; система засобів і методів професійної діяльності, що включає науковий понятійний апарат і знання нормативного використання професійних технологій і розумових операцій з метою розв'язання проблемних ситуацій; інформаційно-операціональні ресурси професійної культури, напрацьовані попередньою практикою; об'єкти професійної діяльності, стан яких вимагає певних нормативних змін [11].

Для позначення поняття «професійна культура педагога» як синонімічні використовуються такі терміни: «професійна культура учителя», «педагогічна культура учителя», «педагогічна компетентність учителя» тощо.

А. Ситник визначає професійну культуру вчителя як сукупність загальної культури особистості і професійних знань за основними напрямками педагогічної діяльності – теорії і методики викладання предмета, педагогіки як науки про виховання, вікової і соціальної психології, психології педагогічної праці, вікової фізіології, основ гігієни і медицини, основ етики та естетики, практичної економіки та екології, філософії та соціології, а також – уміння застосовувати ці знання у педагогічній практиці [8].

А. Лимар під поняттям професійної культури педагога вищої школи розуміє особливу обумовлену впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників взаємодію педагога й освітнього середовища на основі професійних знань, норм, цінностей, що забезпечує успішне оволодіння студентами спеціальністю [5].

Професійна культура педагога сполучає в собі елементи формального (наслідування певних норм, інструкцій, напрацьованих прийомів) і неформального (творчість, індивідуальність, імпровізацію) плану. Найчастіше ці елементи характеризуються взаємозв'язаністю й органічним переходом один в одного [4, с. 9].

У якості фундаментального чинника, що визначає ефективність і оптимальність протікання розвиваючих процесів, виступає психологічна культура учителя, яка, на твердження А. Орлова, «припускає культуру його переконань, переживань, уявлень і впливів, що проявляється у ставленні і до самого себе, і до учнів» [7, с. 146].

Із позиції психологічного ракурсу А. Столяренко у структурі педагогічної культури як системної властивості особистості викладача вирізняє п'ять структурних складових: педагогічна спрямованість, педагогічні здібності, культура педагогічної праці, педагогічна майстерність, спеціальна майстерність [10].

Крім перелічених вище, у фреймі педагогічної

культури майбутнього вчителя В. Гриньова вирізняє значну сукупність компонентів, зокрема: високий професіоналізм, знання предмета та методу його викладання, культуру спілкування, педагогічний такт, культуру зовнішнього впливу, культуру емоцій, самоконтроль, саморегуляцію, педагогічну техніку, естетичну культуру, творчий підхід до справи, а також – любов до справи і любов до дітей [3].

У структурі професійної культури педагога А. Ситник [8], oprіч загальної, педагогічної, естетичної, філософської, вирізняє етичну культуру, що важливо в контексті нашого дослідження.

Аналіз широкого кола наукових джерел з проблеми етики, етичної культури (Н. Агрона, С. Гаряча, В. Клепиков, В. Кондрашов, Л. Москальова, А. Сикало, О. Силаєва, Л. Шарова, А. Шемшуріна) дає підстави свідчити, що етична культура посідає особливе місце в духовній культурі. Це не просто її структурний елемент разом із пізнанням, політичною, правовою, художньо-естетичною, релігійною і моральною культурою суспільства, а деякий синтез гуманістичного змісту всіх її елементів.

Під етичною культурою розуміємо систему статико-динамічних характеристик моральної детермінації поведінки людини як суб'єкта розвитку і саморозвитку. При цьому до статичних характеристик зазначеного феномену належать стійка система етичних характеристик, що визначають спрямованість поведінкової активності у сторону добродесних або порочних вчинків; динамічна характеристика етичної складової обумовлена наявністю проблемних сфер, які включають конфлікт етичних характеристик у ситуаціях життєвого вибору суб'єкта, коли відбувається їхня переоцінка і трансформація [9].

Узагальнення різних підходів до визначення суті досліджуваного феномену дав можливість уявити сутність етичної культури як інтегровану якість особистості, яка є транспозицією специфічних етичних характеристик на цілісну структуру особистості, а етичну культуру педагогів – як динамічне системне особистісне утворення, що включає сукупність моральних цінностей, морально-етичних суджень, оцінок і самооцінок, моральних почуттів, морально-етичних знань, умінь і навичок, особистісних якостей, які забезпечують поведінку й діяльність учня відповідно до моральних норм, прийнятих у суспільстві.

Етична культура особистості, з одного боку, формує певне бачення системи моральних відносин як сукупності залежностей і зв'язків, які виникають у людей у процесі їхньої моральної діяльності, з іншого, – надає можливість використовувати філософсько-етичну методологію в усіх видах діяльності (О. Силаєва). З огляду на це, в етичній культурі виділяють світоглядну, методологічну і конативну функції, що тісно взаємопов'язані.

У процесі дослідження з'ясовано, що етика є не тільки наукою про мораль, а й наукою про ставлення людини до самої моралі, тобто «про те, який смисл, яку внутрішню необхідність вбачає людина в прийнятті тих або інших моральних норм, на чому ґрунтує свій вибір, звідки взагалі виникає в

неї потреба в моральному самообмеженні» [6]. Тобто у сферу етики включається широке коло духовних пошуків людини, пов'язаних із прагненням до реалізації вищих життєвих цінностей і потенцій. Саме такий підхід дає підстави для розмежування понять «етика» й «мораль», що є визначальним для розрізнення понять «моральна культура» й «культура етична» [там же].

У процесі дослідження було визначено, що структуру етичної культури доцільно уявити у вигляді взаємопов'язаних компонентів: мотиваційно-ціннісного, емоційно-почуттєвого, когнітивно-настановчого, діяльнісно-регулятивного, особистісно-рефлексивного, – кожний із яких характеризується певним змістом і виконує конкретні функції [9].

Мотиваційно-ціннісний компонент етичної культури учнів основної школи утворюють складники: моральні потреби, морально-етичні мотиви, інтереси, моральні цінності й ідеали. Когнітивний компонент, що включає сукупність етичних знань як основи для формування моральних переконань і установок, є фундаментом, на якому ґрунтується світоглядна база особистості, її переконання, ціннісні орієнтації, інтереси. Зміст емоційно-почуттєвого компонента утворюють позитивні емоції-ставлення до людей, світу, емоційна чуйність, моральні почуття (переживання, пов'язані з оцінкою дій, поведінки на основі прийнятої в суспільстві моралі – почуття гідності, совісті, емпатії тощо). У структурі етичної культури педагогів також виділено діяльнісно-регулятивний компонент та визначено його зміст, який становлять групи вмій: загальнокультурні, комунікативно-організаторські, регулятивно-вольові, рефлексивно-оцінні вміння. Особистість людини як носія культури характеризують певні якості. Це дало підстави для виділення особистісного компонента етичної культури педагога, який включає такі якості, як гідність, чесність, справедливість, товариськість тощо.

Аналіз наукових праць, пілотні дослідження і практичні спостереження дали можливість виявити низку недоліків у сформованості етичної культури викладачів ВНЗ, до яких можна віднести такі: фрагментарність знань про етику професійної поведінки; відсутність самоосвіти з предметів, які здатні забезпечити їх етичний розвиток; недостатньо розвинену морально-почуттєву, морально-діяльнісну й етично-рефлексивну сфери особистості педагогів.

На основі анкетування студентів ВНЗ виявлене їх уявлення про етичну культуру викладачів, прояв якої відображено у відсотках значень: знання моральних норм – 68 % («виявляється у нагадуванні студентам про моральні норми», у зв'язку «знання

– дії»); моральні почуття (емпатії) – 37 % (недостатній рівень співчуття); моральна спрямованість – 49 % (готовність допомогти, психологічно підтримати); моральні дії – 56 % (прояв безкорисливої допомоги) тощо.

Виявлені проблеми актуалізували потребу в дослідженнях, метою яких є підготовка методичних рекомендацій для самоосвіти і самовдосконалення викладачів із питань етичної культури особистості педагога, націлених на: усвідомлення етичних норм і цінностей педагогічної професії; розвиток гуманістичного педагогічного мислення; формування професійно-особистісних якостей; активізацію морально-почуттєвої сфери; розвиток процесуальних умінь тощо.

Висновки дослідження. Аналіз науково-педагогічних джерел і практичних спостережень показали наявність недостатньої уваги в суспільстві, освіті й науці до проблеми етичної культури педагога, який є одним із основних суб'єктів впливу на формування світоглядної позиції, ціннісних орієнтацій і моральної поведінки підростаючої особистості. З огляду на це актуалізація питання, визначення поняття і структури етичної культури педагога, чому присвячена стаття, є важливими й актуальними.

Перспективи подальших розвідок. Вищезазначене зумовлює актуалізацію дослідження проблеми вдосконалення культури викладачів вищих навчальних закладів на підставі розробленої системи розвитку етичної культури в рамках професійного самовдосконалення педагога.

📖 Список використаних джерел

1. Васянович, Г. П. Педагогіка вищої школи : навч.-метод. посіб. / Г. П. Васянович. – Львів : Ліга-Прес, 2000. – 100 с.
2. Гершунский, Б. С. Философия образования для XXI века: учеб. пособ. для самообразования / Б. С. Гершунский. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – Москва : Пед. общество России, 2002. – 512 с.
3. Гриньова, В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) : монографія / В. М. Гриньова. – Харків : Основа, 1998. – 300 с.
4. Кан-Калик, В. А. Педагогическое творчество / В. А. Кан-Калик, Н. Д. Никандров. – Москва, 1990. – 144 с.
5. Лымарь, А. Н. Профессиональная культура педагогов высшей школы: социологический анализ / А. Н. Лымарь : дисс. ... канд. соц. наук. – Екатеринбург, 2008. – 165 с.
6. Малахов, В. А. Етика : курс лекцій : навч. посіб. / В. А. Малахов. – 4-те вид. – Київ : Либідь, 2002. – 384 с.
7. Орлов, А. Б. Психология личности и сущности человека: парадигмы, проекции, практики / А. Б. Орлов. – Москва : Академия, 2002. – 272 с.
8. Ситник, А. Профессиональная культура учителя: исторические аспекты проблемы / А. Ситник // Школа. – 1998. – № 1. – С. 32.
9. Слесик, К. М. Система формування етичної культури учнів основної школи у процесі навчання гуманітарних предметів : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.09 / К. М. Слесик. – Харків, 2015. – 40 с.
10. Столяренко, А. М. Психология и педагогика : учеб. пособ. для вузов / А. М. Столяренко. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 423 с.
11. Трудков, А. М. Профессиональная культура учителя музыки / А. М. Трудков. – Мурманск : МурманГПУ, 2005. – 138 с.
12. Хоружа, Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 / Л. Л. Хоружа. – Київ, 2004. – 36 с.

Дата надходження
авторського оригіналу: 16.06.2015

Слесик Е. М. Этическая культура как составляющая профессиональной культуры педагога.

Ⓐ Рассмотрено понятие этической культуры преподавателя высшего учебного заведения в контексте профессиональной культуры педагога. Определены составляющие и раскрыто содержание понятия «этическая культура педагога».

Ключевые слова: профессиональная культура педагога, этическая культура, этическая культура педагога.

Slesyk K. M. Ethic culture as constituent of professional teacher's culture.

Ⓑ In the article a task is put to consider the concept of ethic culture of a teacher in the context of professional teacher's culture. Certainly making is exposed the maintenance of the concept «Ethic culture of a teacher».

Key words: professional culture of a teacher, ethic culture, ethic culture of a teacher.